دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر
فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی فضای جغرافیایی

سال شانزدهم، شماره‌ی ۵۵
پاییز ۱۳۹۵، صفحات ۳۳۹-۳۱۳

صالح اصغری سراسکانرود[۱]
حمید جلالیان[۲]
فرهاد عزیزپور[۳]
صیاد اصغری سراسکانرود[٤]

انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار در مواجهه با خشکسالی با استفاده از مدل ترکیبی SWOT-TOPSIS (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان هشترود)

تاریخ دریافت: ۱۳۹٤/۱۱/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۱/۱۹

چکیده

بین بسیاری از نویسندگان و سازمان‌های عمده توسعه بین‌المللی این توافق وجود دارد که برای توسعه جوامع محلی رهیافت‌های گذشته و حال موفقیتی در ضرورت کاهش فقر نداشته‌اند و تغییر در رویکرد ضروری است. از جمله تلاش‌ها جهت عملی نمودن پایداری، تمرکز بر روی معیشت است؛ و آن، این مزیت مشخص را دارد که با آن مردم می‌توانند مطرح شوند. تفکر و تمرکز برروی معیشت به‌عنوان وسیله درک کیفیت زندگی و رفاه، از رهیافت‌های جدید انتخاب استراتژی بهینه توسعه در جوامع در حال توسعه می‌باشد به‌گونه‌ای که منابعی را فراهم می‌آورد که با آن مردم می‌توانند زندگی خویش را ارتقاء داده و از آن لذت ببرند. هدف اصلی این پژوهش تحلیل راهبردی به‌کارگیری رهیافت معیشت پایدار در مواجهه با یک دوره ده ساله خشکسالی حاکم بر مناطق روستایی است؛

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستائی دانشگاه خوارزمی تهران. E-mail: asghari56@gmail.com
۲- دانشیار دانشکده علوم جغرافیایی دانشگاه خوارزمی تهران.
۳- استادیار دانشکده علوم جغرافیایی دانشگاه خوارزمی تهران.
٤- استادیار گروه جغرافیای طبیعی دانشگاه محقق اردبیلی.

Archive of SID
www.SID.ir

بنابراین این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از حیث ماهیت، از نوع توصیفی-تحلیلی است که به بررسی دارایی‌های پنج‌گانه در دسترس ساکنان مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان هشترود به‌منظور انتخاب استراتژی مناسب رهیافت معیشت پایدار می‌پردازد. روش تحقیق مبتنی بر روش اسنادی و پرسش‌گری بوده و ابزار تحلیل دلفی جهت انتخاب گویه‌ها و تکنیک SWOT جهت انتخاب استراتژی مناسب می‌باشد. بدین منظور ۱۳ نقطه قوت، ١٦ نقطه ضعف، ۱۵ تهدید و ١٤ فرصت بررسی و ۱۸ استراتژی ارائه شده است. جهت رتبه‌بندی نقاط قوت، ضعف، تهدید و فرصت‌های ارزیابی شده از دیدگاه صاحب‌نظران و نیز از تکنیک TOPSIS استفاده گردید. براساس یافته‌ها استراتژی تهاجمی (SO)، بهترین استراتژی جهت دستیابی به معیشت پایدار روستاهای مورد مطالعه تشخیص داده شد. همچنین براساس یافته‌های تکنیک تاپسیس در رتبه نخست فرصت‌ها و در رتبه بعدی نقاط قوت بیش‌ترین تاثیر را در پایداری معیشت ساکنان دارا می‌باشند بنابراین جهت دستیابی به معیشت پایدار بایستی استراتژی‌های تهاجمی در اولویت قرار گیرند.

کلید واژه‌ها: استراتژی بهینه، معیشت پایدار، خشکسالی، تکنیک SWOT- TOPSIS، شهرستان هشترود.

مقدمه

بین بسیاری از نویسندگان و سازمان‌های عمده توسعه بین‌المللی این توافق وجود دارد که برای توسعه جوامع محلی رهیافت‌های گذشته و حال موفقیتی در ضرورت کاهش فقر نداشته‌اند و تغییر در رویکرد ضروری است (هان و همکاران، ۲۰۱۱: ۷). یکی از تلاش‌ها جهت عملی نمودن پایداری، تمرکز بر روی معیشت است؛ و آن، این مزیت مشخص را دارد که با آن مردم می‌توانند مطرح شوند. تفکر برروی معیشت به‌عنوان وسیله درک کیفیت زندگی و رفاه و ارتباط واضح است. معیشت تنها وسیله‌ای برای بقا نیست بلکه وسیله‌ای است که منابعی را فراهم می‌آورد که با آن مردم می‌توانند زندگی خویش را ارتقاء داده و از آن لذت ببرند (مرس و مک نامارا، ۲۰۱۳: ٦). در این بین، گزینه‌های متعددی پیشنهاد شده است که یکی از آن‌ها رهیافت معیشت پایدار است. پیش از این ارزش افزوده برنامه‌های کاهش فقر از طریق اقدامات رهیافت معیشت پایدار به‌وسیله چندین سازمان توسعه بزرگ‌تر مورد ملاحظه واقع شده است (اشلی و کارنی، ۱۹۹۹؛ فائو و مزارت توسعه بین‌الملل بریتانیا، ۲۰۰۰؛ کارنی، ۲۰۰۲). طرفداران اصلی این رهیافت کلی‌نگر و چندبخشی شامل وزارت توسعه بین‌الملل بریتانیا[5]، برنامه توسعه سازمان ملل متحد[6]، انستیتو

5- DFID
6- UNDP

Archive of SID

www.SID.ir

مطالعات توسعه[۷]، سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد[۸] و انستیتو توسعه ماورا بحار[۹] می‌شود. معیشت پایدار از ابعاد کلیدی پارادایم توسعه پایدار روستایی است که در آن، توجه جدی به معیشت و تحول آن و نیز شیوه‌های برطرف کردن چالش‌های آن از ضروری‌ترین ابعاد کاهش فقر روستایی و توسعه روستایی به‌شمار می‌رود. رهیافت معیشت پایدار به‌طور نسبی یک رهیافت جدید است که جهت متوجه ساختن عدم موفقیت رهیافت‌های قبلی در توسعه جوامع محلی مطرح شده است (سالوسترین، ۲۰۰۶: ۲۷). تحلیل معیشت پایدار از دهه ۱۹۹۰ رهیافت غالب در اجرای اقدامات توسعه توسط شماری از دوایر (آژانس‌های) بین‌المللی شده است؛ و برحسب توانایی یک واحد اجتماعی در ارتقاء دارایی‌ها و ظرفیت‌هایش در مواجهه با تلاطمات و فشارهای در طول زمان، تعریف می‌شود (مرس و همکاران، ۲۰۰۹: ٤). از این رو، ارائه راهبردها و الگوهای جدید در چارچوب بهره‌گیری از سایر امکانات محیطی برای توسعه معیشت و پایداری آن می‌تواند راهگشای حرکت توسعه در مسیر فعالیت باشد (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۲: ۸٦). ایران با وسعتی در حدود ١٦٤٨١٩٥ کیلومتر مربع یکی از وسیع‌ترین کشورهای جهان می‌باشد که در حدود یک سوم وسعت آن را بیابان‌ها تشکیل داده و در عین حال بسیاری از مناطق آن شرایط اقلیمی خشک و نیمه‌خشک را دارا می‌باشد. کشور ما به خاطر قرار گرفتن در کمربند خشک جغرافیایی و نوار بیابانی که در ۲۵ تا ٤۰ درجه عرض شمالی واقع شده است، از شرایط آب‌وهوایی برخوردار است که جزو مناطق کم باران جهان به‌شمار می‌آید (رحمانیان، ۱۳۷۹: ۳٦). از سوی دیگر در بیش‌تر مناطق کشور منابع آب محدود هستند، حاصل‌خیزی خاک محدود است و خشکسالی شایع می‌باشد. در ترکیب با طیفی از فشارهای انسانی، این شرایط یک وضعیتی از آسیب‌پذیری به اثرات اقلیمی و یک تصویر رنج‌آوری از آسیب‌پذیری به تغییرات اقلیمی مورد انتظار را در ایران به وجود آورده است. خشکسالی یکی از مهم‌ترین پدیده‌های اقلیمی است که منطقه با آن روبرو می‌شود و به‌عنوان یک تسلسل مکرر مهروموم‌های خشک در مناطق نیمه‌خشک کشور تبدیل به یک پدیده عادی شده است. این‌گونه به‌نظر می‌رسد که در چنین شرایطی و با نگاهی گذرا به وضعیت حرکات جمعیتی به‌خصوص مهاجرت‌های روستا–شهری در کشور که یکی از علایم عدم پایداری معیشت در بین ساکنان روستایی است، جامعه روستایی کشور برای پایداری معاش خود از بین راهبردهای سه‌گانه مورد اشاره اسکونز (اسکونز، ۱۹۹۸: ۹): الف) کشاورزی فشرده؛ ب) تنوع‌بخشی معیشتی؛ و ج) مهاجرت، بیش‌تر به اتخاذ و به‌کارگیری راهبرد مهاجرتی روی آورده است. حال با تمرکز بر ویژگی‌های جمعیتی استان آذربایجان‌شرقی به‌عنوان یکی از مهاجر فرست‌ترین استان‌های کشور در طی ۵۰ سال گذشته و با نگاهی عمیق‌تر به ویژگی‌های جمعیتی شهرستان هشترود، به استناد مقایسه نتایج سرشماری جمعیت

7- IDS
8- FAO
9- ODI

Archive of SID

www.SID.ir

۱۳۹۰ و دوره‌های قبل، به‌عنوان یکی از مهاجرفرست‌ترین شهرستان‌های استان آذربایجان‌شرقی در زمینه مهاجرت‌های روستا-شهری توجه به مسئله تحلیل پایداری معیشت را در منطقه ضروری‌تر می‌کند؛ بنابراین با توجه به نقش و جایگاهی که روستاییان و مناطق روستایی در رشد و توسعه محلی، ملی و منطقه‌ای دارند بازنگری در شیوه‌های معیشت روستایی و تحلیل و بهره‌گیری از نقاط قوت و ضعف آن‌ها در جهت رسیدن به یک رهیافت بهینه معیشت پایدار امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. در این پژوهش سعی شده است ضمن شناسایی عوامل مرتبط با دارایی‌های پنج‌گانه معیشت پایدار، برنامه‌ریزی راهبردی به‌عنوان یکی از روش‌های مطلوب برنامه‌ریزی توسعه روستایی مرتبط با معیشت پایدار سکونتگاه‌های روستایی مدنظر قرار گیرد، چرا که در این نوع از برنامه‌ریزی کلیه شرایط و ویژگی‌های روستاهای مورد نظر تحت بررسی و تحلیل قرار گرفته و پس از تعیین مسائل و مشکلات آن، اهداف و راهبردهای توسعه روستایی معرفی شده و تدوین سناریوهای ممکن و انتخاب سناریوی مطلوب ارائه می‌گردد. امروزه روش‌های متعددی جهت انتخاب استراتژی بهینه مورد استفاده قرار می‌گیرد که از بین آن‌ها تکنیک ترکیبی SWOT- TOPSIS می‌تواند نتایج ملموس‌تری ارائه نماید. برای این منظور مدل SWOT که یکی از ابزارهای مهم مدیریت استراتژیک که در فرآیند تجزیه‌وتحلیل‌های محیطی و درونی و خلق استراتژی‌های متناسب با شرایط محیطی و درونی به‌کار برده می‌شود (فیض، ۱۳۸۹: ۱۷۹) و تکنیک TOPSIS به‌عنوان مدل تصمیم‌گیری چند معیاره برای تصمیم‌گیری‌های پیچیده (توکلی، ۱۳۸٤: ٤)، استفاده می‌گردد. با ارائه سناریوی مطلوب تحلیل عوامل و شناخت شرایط، تهدیدات، فرصت‌ها و نیازهای روستاییان، در نهایت الگوی راهبرد بهینه برنامه‌ریزی مدیریتی متناسب با ویژگی‌های محیطی و اقتصادی-اجتماعی روستاها در جهت رسیدن به معیشت پایدار ارائه می‌گردد. از این رو هدف کلی این پژوهش شناخت توان‌ها و قابلیت‌های محیطی روستاهای بخش مرکزی شهرستان هشترود به‌منظور بهره‌گیری بهینه و متعادل از ظرفیت‌های آن و انتخاب بهترین استراتژی جهت رسیدن به معیشت پایدار می‌باشد.

پیشینه نظری پژوهش

رویکرد معیشت پایدار در اواخر دهه ۱۹۸۰ به‌عنوان رویکردی جدید و با تاکید بر طرز تفکری جامع به توسعه روستایی و با هدف کاهش و ریشه‌کنی فقر روستایی مطرح گردید (کرنی و لیتوینف، ۱۹۹۸؛ کرانتز و لاس، ۲۰۰۱: ۳۲؛ دیردن، ۲۰۰۲: ۳). تعداد نشریات منتشر شده و نیز تعداد صفحات اختصاص داده شده به بحث معیشت پایدار در محدوده مهروموم‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۲ گویای اهمیت رو به افزایش این رویکرد در مطالعات توسعه روستایی در

Archive of SID

www.SID.ir

سطح جهانی آن است (مرس و مک نامارا؛ ۲۰۱۳: ۸). بالطبع خود این مسئله متاثر از سیر تحول نظریه‌های توسعه و به تبعیت از آن سیر تحول نظریات توسعه روستایی است.

یان اسکونز (۲۰۰۹) در تحقیقی با عنوان چشم‌اندازهای معیشتی و توسعه روستایی، چشم‌اندازهای معیشتی را در دو دهه گذشته نقطه ثقل تفکر و عمل در حوزه توسعه روستایی می‌داند. او در این تحقیق ضمن بررسی تاریخی از اجزای کلیدی معیشت‌های روستایی، شناسایی نقاط قوت و ضعف، تنش‌ها، ابهامات و چالش‌های چنین رهیافت‌هایی را جهت اتخاذ بهترین استراتژی معیشت ضروری می‌داند.

مرس و مک نامارا (۲۰۱۳) در کتاب رهیافت معیشت پایدار: نقدی بر تئوری و عمل، برخی پاسخ‌های کاربردی را برای سئوالاتی از قبیل، ما چگونه می‌توانیم اصول پایداری را در دنیای واقعی و در جوامعی با ملل درحال توسعه، جایی‌که عدم اطمینان به درآمد، قاعده‌ای مشکل‌زا است، به‌کار گیریم، مطرح می‌کنند. نتیجه‌گیری اصلی کتاب این است که باید از طریق قطب‌های داخلی بین ملل توسعه‌یافته و در حال‌توسعه، پذیرش یک مفهوم بسیار جهانی سبک زندگی پایدار و یک رهیافت بسیار متنوع و جامعی که بتواند تحت زندگی‌های پایدار به حیات خود ادامه دهد را شامل شود تا فراتر از مفهوم خود معیشت پایدار حرکت کنیم. همچنین اشنایدر (۲۰۱۲) در تحقیقی با عنوان اجاره‌داری زمین، اکوتوریسم و معیشت‌های پایدار نشان می‌دهد که با وجود این‌که معمولا فقیرترین فقرا بدون دریافت سهم برابر از منافع همکاری خود، بار مسئولیت ابتکارات اکوتوریزم را متحمل می‌شوند، در واکنش به رهیافت معیشت پایدار به‌عنوان ابزار عملی فهم استراتژی‌های معیشتی پیچیده که به‌وسیله جمعیت‌های بومی به‌کار گرفته می‌شود، عمل می‌نمایند. در حالی که تحقیق توریسم اغلب بر فشارهای اقتصادی ابتکارات اکوتوریسم متمرکز است، پژوهش معیشتی اخیر پیشنهاد می‌کند که فقرا به یک طیف وسیعی از دارایی‌ها متصل شوند و جهت کسب سود اقتصادی، در یک تنوعی از استراتژی‌های معیشتی شرکت نمایند.

در حالی که در سطوح بین‌المللی معیشت پایدار از دهه ۹۰ میلادی رویکرد غالب مطالعات توسعه روستایی، محسوب می‌شود، لیکن در داخل کشور تازگی دارد. در این ارتباط مطالعات صورت گرفته در داخل که عمدتا در سال‌های اخیر انجام شده بیش‌تر بر ارائه راهبردها و تاثیر برخی استراتژی‌های معیشت پایدار از جمله گردشگری در دستیابی به پایداری استوار بوده است. این نوع مطالعات بیش‌تر بر ابعاد تکنیکی اتخاذ راهبردها در مناطق مختلف تاکید داشته و به مباحث کل نگرانه و تحلیل شرایط محیط زندگی ساکنان روستایی به‌عنوان نقطه عطف این نوع رویکرد کم‌تر توجه شده است. البته مطالعات اخیر بیش‌تر به جنبه‌های بومی‌سازی و کاربردی نمودن این رویکرد با توجه به شرایط و ضوابط مناطق مختلف تاکید داشته که برای نمونه می‌توان از پژوهش انجام شده در سال ۱۳۹۲ با عنوان اولویت‌بندی راهبردهای معیشت پایدار روستایی نام برد که توسط سجاسی قیداری و همکاران صورت گرفته

Archive of SID

www.SID.ir

است. در این تحقیق سعی شده تا ضمن شناسایی عوامل راهبردی در قالب دارایی‌های معیشتی روستاییان (عوامل درونی شامل نقاط قوت و ضعف) و نیز ساختارها و فرآیندها (عوامل بیرونی شامل فرصت‌ها و تهدیدهای مطرح در سطح تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی)، راهبرد کانونی برای توسعه معیشت پایدار روستایی در منطقه مورد مطالعه (شهرستان خدابنده) شناسایی شود. شکوری و بهرامی (۱۳۹۳) با تاکید بر تاثیر مثبت گردشگری به‌عنوان یکی از استراتژی‌های بهینه معیشت پایدار به ابعاد پنج‌گانه و مولفه های سرمایه طبیعی، فیزیکی، مالی، اجتماعی و انسانی آن اشاره نموده، پیامدهای منفی آن را در جامعه میزبان رد می‌کند. در مطالعه‌ای دیگر که با عنوان بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری توسط جمعه‌پور و نرجس در سال ۱۳۹۱ صورت گرفته سعی شده تا به مسئله کاهش فقر و پایداری معیشت از دید توسعه بخش گردشگری به‌عنوان یکی از راهبردهای معیشت پایدار نگریسته شود. در این تحقیق ضمن بررسی وضعیت سرمایه‌های مردم روستای زیارت از توابع شهرستان گرگان برای دستیابی به معیشت پایدار، میزان تاثیر گردشگری بر بهبود دارایی‌های معیشتی مردم نیز تحلیل می‌گردد. قدیری معصوم و همکاران در سال ۱۳۹٤ با سطح‌بندی سرمایه‌های معیشتی روستاییان یعنی سرمایه انسانی، اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی و طبیعی بر قابلیت‌های طبیعی نواحی روستایی در تغییر وضعیت معیشت آنان تاکید نموده نتیجه‌گیری می‌کند که وضعیت معیشتی روستاییان مساعد نیست؛ و در تحقیقی دیگر از جمعه‌پور و احمدی با عنوان تاثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی که در سال ۱۳۹۰ صورت گرفته سعی گردیده تا نقش و تاثیرات گردشگری به‌عنوان استراتژی معیشت پایدار در توسعه روستایی در روستای برغان از توابع شهرستان ساوجبلاغ مورد بررسی قرار گیرد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که گردشگری به‌عنوان یکی از راهبردهای توسعه معیشت پایدار با وجود تاثیرات مثبت آن در زمینه ایجاد اشتغال و بهبود درآمد، این تاثیرات محدود بوده و تنها بخشی از خانوارهای روستایی را شامل شده است. همچنین تاثیر این راهبرد بر جنبه‌های دیگر از قبیل مسائل اجتماعی، زیست‌محیطی و نهادی اندک و در مواردی حتی منفی بوده است. مطیعی‌لنگرودی و همکاران (۱۳۹۰) تاثیر بازگشت مهاجران به روستاها (شهرستان آق قلا) را در بهبود معیشت ساکنان و سرمایه‌های پنج‌گانه معیشت پایدار اندک دانسته و مهم‌ترین پیامدهای آن را در کسب درآمد بیش‌تر، افزایش رفاه زیستی، کاهش آسیب‌پذیری، بهبود امنیت غذایی و بهبودشان و منزلت روستاییان می‌داند.

مواد و روش‌ها

روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از حیث ماهیت از نوع توصیفی-تحلیلی است. جهت ارزیابی معیشت پایدار از پنج مولفه دارایی‌های (سرمایه) معیشت پایدار؛ یعنی دارایی اقتصادی، اجتماعی،

Archive of SID

www.SID.ir

انسانی، طبیعی و فیزیکی استفاده شد. سپس برای سنجش هر کدام از دارایی‌ها، با عنایت به مطالعات پیشین و نظرسنجی از متخصصان مربوط و همچنین شرایط منطقه مورد مطالعه معیارهایی تعریف گردید. در تعریف معیارها سعی گردید معیارهای مورد نظر با توجه به ویژگی‌های منطقه مورد مطالعه تمام ابعاد معیشت پایدار منطقه را تحت پوشش قرار بدهد. همچنین در تعریف معیارها براساس استانداردهای جهانی سعی گردید همه معیارها دارای چهار ویژگی اعتبار[10]، با اعتماد[11]، به هنگام[12] و قابل مقایسه[13] باشند. این موارد بدان معنی نبوده که این تحقیق فقط شاخص‌هایی را که قبلا اندازه‌گیری شده، مورد توجه قرار داده باشد بلکه اگر برای اندازه‌گیری شاخصی منابع و زمینه‌ای در منطقه وجود داشته آن شاخص نیز در اولویت قرار گیرد و این امر نوآوری تحقیق حاضر نسبت به تحقیقات گذشته بوده که صرفا شاخص‌های کلی و بررسی شده قبلی را مورد سنجش قرار داده‌اند؛ بنابراین در این تحقیق شاخص‌سازی براساس چهار ویژگی یاد شده صورت گرفته که قابلیت سنجش را نیز داشته باشد. بدین منظور داده‌های مورد نیاز به‌صورت کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری و جهت تجزیه‌وتحلیل آن‌ها و ارائه استراتژی بهینه معیشت پایدار در مناطق روستایی از ماتریس تحلیلی SWOT استفاده گردید. ابتدا فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای مرتبط با دارایی‌ها و سرمایه‌های در دسترس ساکنان شناسایی گردیده و با استفاده از نظر متخصصان و با تکنیک دلفی نسبت به تعیین گویه‌های مناسب اقدام گردید. در ادامه با نظرخواهی جداگانه از مسئولان و کارشناسان امور روستایی و همچنین اساتید و دانشجویان دوره دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و نیز توسعه روستایی نسبت به وزن‌دهی و تحلیل آن‌ها اقدام گردید. در نهایت جهت برطرف کردن یا تقلیل نقاط ضعف و تهدیدها و تقویت و بهبود نقاط قوت و فرصت‌های موجود در ارتباط با معیشت پایدار ساکنان روستایی استراتژی‌های مناسب ارائه گردید؛ و در ادامه برای رتبه‌بندی تاثیرات نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، با استفاده از شاخص‌های دیدگاه کارشناسان از تکنیک TOPSIS استفاده گردید.

منطقه مورد مطالعه

محدوده مطالعه در این تحقیق، بخش مرکزی شهرستان هشترود یکی از شهرستان‌های جنوبی استان آذربایجان‌شرقی است (شکل ۱). شهرستان هشترود در حد فاصل ۳۶ درجه و ٤٤ دقیقه تا ۳۷ درجه و ٤۲ دقیقه عرض شمالی و ٤٦ درجه و ۲٦ دقیقه تا ٤۷ درجه و ٤۷ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. ارتفاع آن از سطح دریا در برخی نقاط ۱۳۰۰ متر و در بعضی جاها به ۲۰۰۰ متر می‌رسد. ارتفاع متوسط شهر هشترود ۱۱٦۰ متر از سطح دریا می‌باشد. مساحت

10- Validity
11- Reliable
12- Timely
13- Comparable

Archive of SID

www.SID.ir

این شهرستان ۱۹۹۰/۰۱ کیلومترمربع بوده و دارای دو شهر و هفت دهستان در قالب دو بخش (مرکزی و نظرکهریزی) تقسیم شده است.

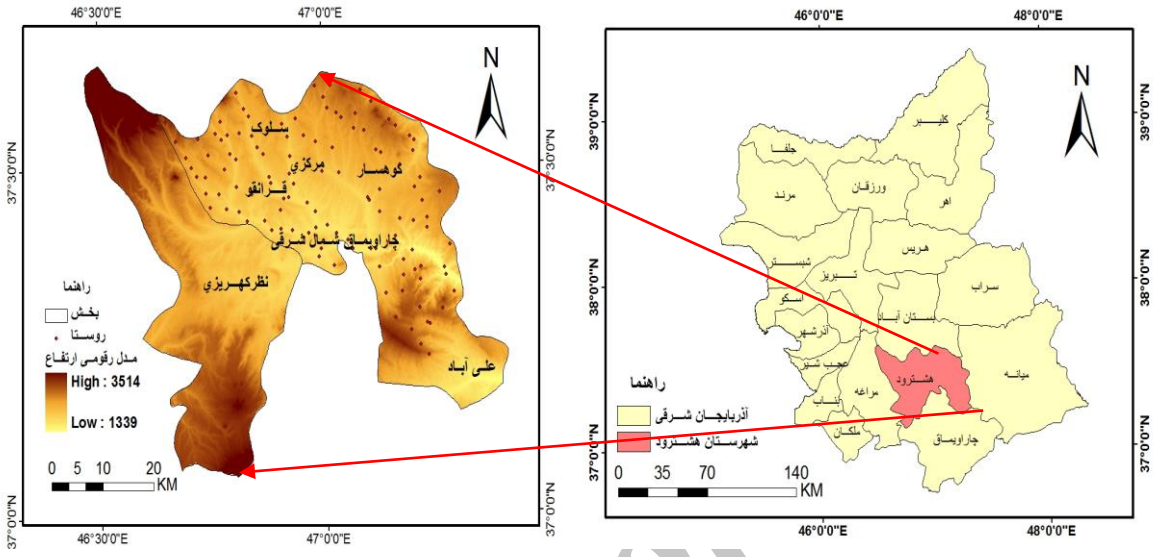

شکل ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه (شهرستان هشترود)

جدول ۱- تعداد جمعیت و خانوار دهستان‌های بخش مرکزی شهرستان و شهر هشترود (۱۳۹۰)

دهستان/ شهر	تعداد آبادی	تعداد جمعیت	تعداد خانوار	بعد خانوار
سلوک	۱۳	۳۹۵۹	۱۰۷۰	۳/۷
علی‌آباد	۱۸	٤۹۲۳	۱۳۱۲	۳/۸
قرانقو	۳۹	۱۰۸۵۸	۳۰۲۱	۳/٦
کوهسار	۱۵	۳۸۰٦	۱۰٦۲	۳/٦
چاراویماق شمال شرقی	۱۰	۱۳۲۷	۳٦٦	۳/٦
مجموع بخش	۹۵	۲٤۸۷۳	٦۸۳۱	۳/٦٤
میانگین مجموع بخش	۹۵	۲٤۸۷۳	٦۸۳۱	۳/٦٤
شهر هشترود	–	۲۱۱٦۹	۵٦٤۵	۳/۷۵
مجموع	–	٤٦۰٤۲	۱۲٤۷٦	۳/۷

ماخذ: سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰ و محاسبات این تحقیق

بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰ مرکز آمار، بخش مرکزی شهرستان هشترود دارای یک شهر و پنج دهستان و در مجموع دارای ۹۵ آبادی با جمعیت کل ۲٤۸۷۳ نفر سکنه (٦۸۳۱ خانوار) بوده است (جدول ۱). این شهرستان یکی از مهاجرفرست‌ترین شهرستان‌های استان آذربایجان‌شرقی است به طوری که رشد کلی جمعیت شهرستان در مقایسه

Archive of SID

www.SID.ir

با سرشماری رسمی گذشته (۱۳۸۵) نرخ رشد منفی را نشان می‌دهد. اکثریت جمعیت روستایی شهرستان کشاورز بوده و محصول عمده منطقه گندم دیم می‌باشد (سرشماری عمومی نفوس و مسکن: ۱۳۹۰).

یافته‌ها و بحث

رویکرد معیشت پایدار نمونه‌ای از رویکرد "سرمایه چندگانه" است که در آن پایداری در شرایط سرمایه در دسترس (طبیعی، انسانی، اجتماعی، فیزیکی و مالی) و بررسی زمینه‌های آسیب‌پذیری (گرایش‌ها، تنش‌ها و فشارها) دارایی‌های موجود، در نظر گرفته می‌شود.

پنج دارایی یا (سرمایه) عمده تحت عنوان موارد با اهمیت معیشت که توسط ادرو در سال ۲۰۰۶ ارائه شد عبارتند از:

شکل ۲: پنج سرمایه معیشت پایدار (ادرو، ۲۰۰۶)

سرمایه انسانی: مهارت‌ها، دانش، نیروی کار (شامل سلامتی و توان جسمی)

سرمایه اجتماعی: منابع اجتماعی (شبکه‌ها، مطالبات اجتماعی، روابط اجتماعی، تعلقات، انجمن‌ها)

سرمایه مالی و اقتصادی: اساس سرمایه (نقدی، اعتباری / بدهی، پس‌انداز و سایر دارایی‌های اقتصادی)

سرمایه فیزیکی: زیرساخت‌ها (ساختمان‌ها، جاده‌ها) فناوری و تجهیزات تولید

سرمایه طبیعی: ذخایر منابع طبیعی (خاک، آب، هوا، منابع ژنتیکی و غیره) و خدمات زیست‌محیطی (چرخه آب، رسوبات و غیره)

تدوین راهبردهای استراتژی بهینه معیشت پایدار روستایی با استفاده از مدل SWOT

تجزیه‌وتحلیل‌های SWOT جهت تطابق نقاط ضعف و قوت درونی با فرصت‌ها و تهدیدات بیرونی است. از دیدگاه این مدل یک استراتژی مناسب، قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند. برای این منظور نقاط قوت و ضعف درونی و فرصت‌ها و تهدیدات بیرونی در چهار حالت کلی SO، WO، ST و WT به هم پیوند داده شده و گزینه‌های استراتژی خلق و انتخاب می‌شوند (هریسون و کارون، ۱۳۸۲:

Archive of SID

www.SID.ir

۱۹۲). در استراتژی‌های SO سعی می‌شود با اتکاء بر نقاط قوت درونی از فرصت‌های محیطی بهره‌برداری به عمل آید. در استراتژی‌های WO هدف این است تا با بهره‌برداری از فرصت‌های محیطی موجود، از نقاط ضعف درونی کاسته شود. در استراتژی‌های ST کوشش می‌شود تا با استفاده از نقاط قوت درونی، اثرات ناشی از تهدیدات موجود در محیط خارج کاهش داده شود و در نهایت در استراتژی‌های WT که بدترین وضعیت به‌شمار می‌آید، هدف کم کردن نقاط ضعف درونی و پرهیز از تهدیدات ناشی از محیط خارجی است (فردار، ۱۳۷۹: ۳٦٤-۳٦۰). برای تحلیل سوات منطقه نخست اطلاعات مرتبط و عوامل عمده خارجی و داخلی در منطقه بررسی و مشخص شده و در ماتریس ارزیابی مورد سنجش قرار گرفتند. (جدول ۲).

جدول ۲- تجزیه‌وتحلیل عوامل خارجی در فرصت‌ها (O)

		نظر کارشناسان روستایی			نظر اساتید دانشگاه		
سرمایه‌ها	**(فرصت‌ها O)**	وزن	رتبه	امتیاز	وزن	رتبه	امتیاز
اقتصادی	ارائه تسهیلات اعتباری و وام	۰/۰۷۷	٤	۰/۳۰۸	۰/۰٦۱	٤	۰/۲٤٤
	سهل‌الوصول بودن تبدیل دارائی هائی از قبیل دام و غیره به پول نقد	۰/۰٦٦	۳	۰/۱۹۸	۰/۰٤۳	۳	۰/۱۲۹
	امکان تبدیل آسان درآمدهای روستایی به پس‌اندازهای مفید از قبیل دام	۰/۰٦۱	۳	۰/۱۸۳	۰/۰۵۸	۳	۰/۱۷٤
	ارائه وام‌های کم‌بهره و اعتبارات خرد به امور مرتبط با کشاورزی	۰/۰۸۷	٤	۰/۳٤۸	۰/۰۸٤	٤	۰/۳۳٦
اجتماعی	حمایت‌های دولتی از توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر روستایی	۰/۰٦٦	۳	۰/۱۹۸	۰/۰۷٦	٤	۰/۳۰٤
	گسترش خدمات اجتماعی از قبیل بیمه رایگان روستائیان	۰/۰٦٦	۳	۰/۱۹۸	۰/۰٦٦	٤	۰/۲٦٤
	حمایت‌های دولتی از سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و تبدیلی و صنایع‌دستی از طریق اعطای تسهیلات	۰/۰۸۷	٤	۰/۳٤۸	۰/۰۸۲	۳	۰/۲٦٤
	تضمین خرید محصولات کشاورزی	۰/۰۹۲	٤	۰/۳٦۸	۰/۰۸٦	٤	۰/۳٤٤
انسانی	کارآفرینی به‌منظور ایجاد تنوع در فرصت‌های شغلی	۰/۰۵۱	۳	۰/۱۵۳	۰/۰۸٦	۳	۰/۲۵۸
	برخورداری از نیروی انسانی مستعد و تحصیل‌کرده	۰/۰۷٦	٤	۰/۳۰٤	۰/۰۵۸	۳	۰/۱۷٤
طبیعی	رونق گردشگری محیطی (اکوتوریسم) به‌خصوص در فصول گرم سال (وجود چشم‌اندازهای طبیعی بکر)	۰/۰۳٦	۳	۰/۱۰۸	۰/۰۷۱	٤	۰/۲۸٤
	حاصلخیزی خاک کشاورزی منطقه	۰/۰۷۷	٤	۰/۳۰۸	۰/۰٦٦	٤	۰/۲٦٤
فیزیکی	افزایش توجه دولت به روستاها در برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی	۰/۰۸۲	٤	۰/۳۲۸	۰/۰۷۹	۳	۰/۲۳۷
	افزایش روند مهاجرت‌های معکوس و بهسازی و سرمایه‌گذاری در روستاها	۰/۰۷۷	۳	۰/۲۳۱	۰/۰۸٤	۳	۰/۲۵۲
جمع کل فرصت‌ها		۱	٤۹	۳/۵۸۱	۱	٤۹	۳/۵۲۸

جهت وزن‌دهی به هر عامل یک ضریب وزنی بین ۱ (بسیار کم‌اهمیت) تا ۵ (بسیار مهم) اختصاص دادیم، سپس ستون را نرمالیزه کردیم تا وزن‌های بین صفر تا یک برای هر عامل به‌دست آید به‌گونه‌ای که جمع ضرایب وزنی اختصاص داده شده مساوی یک گردد. همچنین به‌منظور رتبه‌دهی به عوامل، برحسب میزان تطابق سیستم با فرصت‌ها و تهدیدها برای هر یک از عوامل یک امتیاز بین یک تا چهار اختصاص می‌دهیم این امتیاز بیانگر میزان اثربخشی استراتژی‌های کنونی سیستم در نشان دادن واکنش نسبت به عوامل مزبور می‌باشد. عدد ٤ به معنی این

Archive of SID

www.SID.ir

است که واکنش عالی بوده است و عدد ۱ بدین معنی است که واکنش بسیار ضعیف می‌باشد. به استناد نتایج حاصل از (جدول ۲) تضمین خرید محصولات کشاورزی با امتیاز ۰/۳۶۸ و وزن نسبی ۰/۰۹۲ از نظر کارشناسان امور روستایی و با امتیاز ۰/۳٤٤ و وزن نسبی ۰/۰۸٦ از نظر اساتید دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین فرصت خارجی تلقی می‌شود.

جدول ۳- تجزیه‌وتحلیل عوامل خارجی در تهدیدها (T)

		نظر کارشناسان روستایی			نظر اساتید دانشگاه		
سرمایه‌ها	(تهدیدها T)	وزن	رتبه	امتیاز	وزن	رتبه	امتیاز
اقتصادی	عدم وجود توجیه اقتصادی جهت سرمایه‌گذاری و هزینه کرد دولت در توسعه مناطق روستایی کم‌جمعیت	۰/۰۵۰	۱	۰/۰۵۰	/۰٦۳	۲	/۱۲٦
	کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پایین محصولات کشاورزی)	۰/۰۹۹	۲	۰/۱۹۸	/۰۸۸	۲	/۱۷٦
	بالا بودن هزینه‌های تهیه و نگهداری ابزار و آلات و ماشین‌آلات کشاورزی	۰/۰٦۰	۲	۰/۱۲۰	/۰۵۳	۲	/۱۰٦
اجتماعی	عدم سرمایه‌گذاری مناسب در زمینه گردشگری روستایی	۰/۰٦٦	۱	۰/۰٦٦	/۰٦۲	۱	۰/۰٦۲
	نبود بازارچه‌های فروش محصولات سنتی و صنایع‌دستی و تولیدی روستایی (عدم توجه به تولیدات روستایی خرد)	۰/۰٦٦	۱	۰/۰٦٦	۰/۰۷۰	۱	۰/۰۷۰
	عدم وجود انگیزه و تمایل در جوانان روستایی به اشتغال در بخش کشاورزی	۰/۰۷٦	۱	۰/۰۷٦	۰/۰۸۳	۲	۰/۱٦٦
انسانی	عدم آگاهی ساکنان روستایی از شیوه‌های نوین و صحیح کشت، شخم و زهکشی آب‌های سطحی زمین‌های زراعی	۰/۰٦٦	۲	۰/۱۳۲	۰/۰۵۰	۱	۰/۰۵۰
	عدم آگاهی و آمادگی ساکنان روستایی در برابر بلایای طبیعی از قبیل سیل، زلزله و ..	۰/۰٦۰	۲	۰/۱۲۰	۰/۰٤٦	۱	۰/۰٤٦
	ادامه روند مهاجرت افراد واقع در سنین فعالیت	۰/۰۷۱	۲	۰/۱٤۲	۰/۰۷۹	۲	۰/۱۵۸
طبیعی	تغییرات اقلیمی و اثرات آن بر محصولات کشاورزی از قبیل خشکسالی، سرمای زودرس و ...	۰/۰۵۰	۲	۰/۱۰۰	۰/۰۷۰	۲	۰/۱٤۰
	تهدیدهای محیطی (خشکسالی)	۰/۰۷۷	۲	۰/۱۵٤	۰/۰۷۹	۲	۰/۱۵۸
	توسعه صنایع ماسه شویی و پایین رفتن بستر رودخانه قرانقو که منجر به کاهش زمین‌های آبی و باغات حاشیه رودخانه می‌گردد	۰/۰۵۰	۱	۰/۰۵۰	۰/۰٦۳	۱	۰/۰٦۳
فیزیکی	کاهش بودجه تخصیصی به امر بهسازی و توسعه خدمات روستایی	۰/۰۸۸	۲	۰/۱۷٦	۰/۰٦۳	۱	۰/۰٦۳
	فاصله زیاد روستاها با راه‌های اصلی و عدم دسترسی به امکانات حمل‌ونقل عمومی	۰/۰۵۵	۱	۰/۰۵۵	۰/۰٦۳	۲	۰/۱۲٦
	عدم امکان دسترسی مناسب به خدمات بهداشتی–درمانی و آموزشی	۰/۰٦٦	۲	۰/۱۳۲	۰/۰٦۸	۲	۰/۱۳٦
	جمع کل تهدیدها	۱	۲٤	۱/٦۳۷	۱	۲٤	۱/٦٤٦

همچنین به استناد نتایج حاصل از (جدول ۳) کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پایین محصولات کشاورزی) با امتیاز ۰/۱۹۸ و وزن نسبی ۰/۰۹۹ از نظر کارشناسان امور روستایی و با امتیاز ۰/۱۷٦ و وزن نسبی ۰/۰۸۸ از نظر اساتید دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین تهدید خارجی تلقی می‌شود. نزدیکی نظرات این دو گروه (کارشناسان امور

Archive of SID

www.SID.ir

روستایی و اساتید دانشگاه) به یکدیگر در خصوص عوامل خارجی موثر در فرصت‌ها و تهدیدها نشانگر اهمیت این دو موضوع می‌باشد که به نوعی موجبات درک مشترک آن را پدید آورده است.

در ادامه نتایج حاصل از (جدول ٤) نشان می‌دهد که وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها با امتیاز ۰/٤۳۲ و وزن نسبی ۰/۱۰۸ از نظر کارشناسان امور روستایی به‌عنوان مهم‌ترین نقطه قوت داخلی منطقه در نظر گرفته می‌شود در حالی که امکان اشتغال به امور جنبی کشاورزی از قبیل دامپروری و زنبورداری و غیره با امتیاز ۰/۳۷٦ و وزن نسبی ۰/۰۹٤ از نظر اساتید دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین نقطه قوت داخلی منطقه تلقی می‌شود.

جدول ٤- تجزیه‌وتحلیل عوامل داخلی در نقاط قوت (S)

		نظر کارشناسان روستایی			نظر اساتید دانشگاه		
سرمایه‌ها	**(نقاط قوت S)**	وزن	رتبه	امتیاز	وزن	رتبه	امتیاز
اقتصادی	خودکفائی خانوار روستایی در تامین بخشی از منابع غذائی از قبیل لبنیات و مواد پروتینی	۰/۰۷۲	۳	۰/۲۱٦	/۰۷٤	۳	۰/۲۲۲
	بالا رفتن ارزش زمین‌های زارعی منطقه در سال‌های اخیر	۰/۰۷۸	٤	۰/۳۱۲	۰/۰۷۳	٤	۰/۲۹۲
اجتماعی	وجود روحیه همکاری و مشارکت در محیط روستا	۰/۰۷۲	۳	۰/۲۱٦	۰/۰۸۰	۳	۰/۲٤۰
	پایبندی به آداب و رسوم و سنت‌ها	۰/۰٥٤	۳	۰/۱٦۲	۰/۰٥۸	۳	۰/۱۷٤
انسانی	امکان استفاده از نیروی کار زنان و کودکان در امور کشاورزی	۰/۰٤۸	٤	۰/۱۹۲	۰۰/۰٥٥	٤	۰/۲۲۰
	امکان اشتغال به امور جنبی کشاورزی از قبیل دامپروری و زنبورداری	۰/۰۷۲	٤	۰/۲۸۸	۰/۰۹٤	٤	۰/۳۷٦
طبیعی	بهره‌مندی از مراتع مستعد منطقه جهت پرورش دام	۰/۰٦٦	۳	۰/۱۹۸	۰/۰۷۷	۳	۰/۲۳۱
	فراهم آمدن شرایط امکان تبدیل زمین‌های زارعی دیم منطقه به زمین‌های زراعی آبی و باغات در سال‌های اخیر (امکان استفاده از آب سد سهند)	۰/۰۸٤	٤	۰/۳۳٦	۰/۰۹۱	۳	۰/۲۷۳
	وجود منابع معدنی در مناطق روستایی منطقه	۰/۰۸٤	٤	۰/۳۳٦	۰/۰۷٤	۳	۰/۲۲۲
	دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه	۰/۰۸٤	٤	۰/۳۳٦	۰/۰۸٥	٤	۰/۳٤۰
فیزیکی	رونق نوسازی مساکن روستایی و بهسازی کالبدی روستاهای منطقه	۰/۰۹٦	٤	۰/۳۸٤	۰/۰۷۷	۳	۰/۲۳۱
	برخورداری از خدمات اساسی (تلفن، برق، گاز و آب‌لوله‌کشی) در اکثریت روستاهای منطقه	۰/۰۷۸	۳	۰/۲۳٤	۰/۰۸٥	٤	۰/۳٤۰
	وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها	۰/۱۰۸	٤	۰/٤۳۲	۰/۰۷۷	۳	۰/۲۳۱
جمع کل نقاط قوت		۱	٤٤	۳/٦٤۲	۱	٤٤	۳/۳۹۳

در ادامه نتایج حاصل از (جدول ٥) نشان می‌دهد که قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها و عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه و فقدان مسکن مناسب، امن و ارزان (کیفیت پایین مساکن روستایی منطقه) به‌ویژه در مواجهه با حوادث طبیعی مشترکا با امتیاز ۰/۱٥٤ و وزن نسبی

Archive of SID

www.SID.ir

۰/۰۷۷ از نظر کارشناسان امور روستایی به‌عنوان مهم‌ترین نقطه ضعف داخلی منطقه محسوب می‌شود در حالی که عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه با امتیاز ۰/۱۵٦ و وزن نسبی ۰/۰۷۸ از نظر اساتید دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین نقطه ضعف داخلی منطقه تلقی می‌شود.

جدول ۵- تجزیه‌وتحلیل عوامل داخلی در نقاط ضعف (W)

		نظر کارشناسان روستایی			نظر اساتید دانشگاه		
سرمایه‌ها	**(نقاط ضعف W)**	وزن	رتبه	امتیاز	وزن	رتبه	امتیاز
اقتصادی	وابستگی به کشت گندم و عدم تمایل به تغییر کشت	۰/۰٦۳	۱	۰/۰٦۳	۰/۰۷۳	۱	/۰۷۳
	قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها	۰/۰۷۷	۲	۰/۱۵٤	۰/۰۷۱	۲	۰/۱٤۲
	پایین بودن سطح درآمدی روستائیان منطقه	۰/۰۷۲	۲	۰/۱٤٤	۰/۰۷٦	۲	۰/۱۵۲
اجتماعی	فقدان انگیزه پیشرفت در بین ساکنان روستایی منطقه	۰/۰٤۸	۱	۰/۰٤۸	۰/۰۵۵	۱	۰/۵۵
	عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه	۰/۰۷۷	۲	۰/۱۵٤	۰/۰۷۸	۲	۰/۱۵٦
انسانی	رواج کشاورزی سنتی و کم بازده	۰/۰۳۹	۱	۰/۰۳۹	۰/۰۷۱	۱	۰/۷۱
	تمایل ترکیب سنی جمعیت روستاها به نفع کودکان و کهنسالان	۰/۰٤۸	۱	۰/۰٤۸	۰/۰۵۲	۲	۰/۱۰٤
	نرخ بالای بیکاری در بین جمعیت در سنین فعالیت منطقه	۰/۰٦۳	۲	۰/۱۲٦	۰/۰٦۵	۲	۰/۱۳۰
	عدم امکان ادامه تحصیل کودکان در مقاطع بالاتر خصوصا راهنمایی و دبیرستان برای دختران	۰/۰٦۳	۱	۰/۰٦۳	۰/۰۷٦	۲	۰/۱۵۲
طبیعی	ناهموار بودن و شیب زیاد زمین‌های کشاورزی منطقه	۰/۰٦۳	۲	۰/۱۲٦	۰/۰٤۷	۱	۰/۰٤۷
	پایین رفتن سطح آب‌های زیرزمینی منطقه	۰/۰٦۸	۱	۰/۰٦۸	۰/۰۷۳	۱	۰/۰۷۳
	نامناسب بودن مقر و موقعیت روستاها و مشکلات ناشی از آن	۰/۰۵۸	۲	۰/۱۱٦	۰/۰۳۹	۱	۰/۰۳۹
	پایین بودن کیفیت آب شرب و کمبود آب کشاورزی در برخی مناطق روستایی	۰/۰٦۳	۲	۰/۱۲٦	۰/۰۵۵	۲	۰/۱۱۰
فیزیکی	فقدان مسکن مناسب، امن و ارزان (کیفیت پائین مساکن روستایی منطقه) به‌ویژه در مواجهه با حوادث طبیعی	۰/۰۷۷	۲	۰/۱۵٤	۰/۰۵۹	۲	۰/۱۱۸
	نامناسب بودن زیرساخت‌ها از قبیل راه‌های روستایی	۰/۰٦۳	۱	۰/۰٦۳	۰/۰۵۷	۱	۰/۰۵۷
	نامناسب بودن تسهیلات بهداشتی و خدماتی در بسیاری از روستاها	۰/۰۵۸	۲	۰/۱۱٦	۰/۰۵۳	۲	۰/۱۰٦
جمع کل نقاط ضعف		۱	۲۵	۱/٦۰۸	۱	۲۵	۲/۱٤۳

جهت رسیدن به یک دید جامع و مقایسه کلی از نتایج به‌دست آمده، جمع‌بندی عوامل داخلی و خارجی از دید این دو گروه در قالب (جدول ٦)، ترکیب و نتایج ذیل به‌دست آمد.

Archive of SID

www.SID.ir

جدول ٦- ترکیب عوامل داخلی و خارجی از دید اساتید دانشگاه و کارشناسان امور روستایی منطقه

از دید اساتید دانشگاه				از دید کارشناسان امور روستایی منطقه			
عوامل خارجی		عوامل داخلی		عوامل خارجی		عوامل داخلی	
T	O	S	W	T	O	W	S
١/٦٤٦	٣/٥٢٨	٣/٣٩٣	٢/١٤٣	١/٦٣٧	٣/٥٨١	١/٦٠٨	٣/٦٤٢
WO	ST	SO	WT	WO	ST	WT	SO
٥/٦٧١	٥/٠٣٩	٦/٩٢١	٣/٧٨٩	٥/١٨٩	٥/٢٧٩	٣/٢٤٥	٧/٢٢٣

اولویت‌بندی نقاط قوت و ضعف استراتژی بهینه معیشت پایدار در مناطق روستایی منطقه

اولویت‌بندی نقاط قوت و ضعف از دید کارشناسان امور روستایی منطقه و اساتید دانشگاه دارای تفاوت هایی است که حاکی از نوع نگرش آنان نسبت به مسائل و سیاست‌های مرتبط با روستاها از یک‌طرف و از طرف دیگر چگونگی شناخت از منطقه می‌باشد. بر پایه نتایج (جدول ۷) وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها، رونق نوسازی مساکن روستایی و بهسازی کالبدی روستاهای منطقه، فراهم آمدن شرایط امکان تبدیل زمین‌های زارعی دیم منطقه به زمین‌های زراعی آبی و باغات در سال‌های اخیر (امکان استفاده از آب سد سهند)، وجود منابع معدنی در مناطق روستایی منطقه و دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه به‌ترتیب بیش‌ترین اولویت نقاط قوت منطقه از دید کارشناسان امور روستایی می‌باشد در حالی که امکان اشتغال به امور جنبی کشاورزی از قبیل دامپروری و زنبورداری، دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه و بالا رفتن ارزش زمین‌های زارعی منطقه در سال‌های اخیر از دید اساتید دانشگاه از اهمیت بیش‌تری برخوردار است. از نقطه نظر نقاط ضعف قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها، عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه، فقدان مسکن مناسب، امن و ارزان (کیفیت پایین مساکن روستایی منطقه) به‌ویژه در مواجهه با حوادث طبیعی، پائین بودن سطح درآمدی روستاییان منطقه، نرخ بالای بیکاری در بین جمعیت در سنین فعالیت منطقه، ناهموار بودن و شیب زیاد زمین‌های کشاورزی منطقه و پایین بودن کیفیت آب شرب و کمبود آب کشاورزی در برخی مناطق روستایی از دید کارشناسان امور روستایی به‌ترتیب از اولویت بیش‌تری برخوردارند لیکن از دید اساتید دانشگاه عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه، پایین بودن سطح درآمدی روستاییان منطقه و قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها به‌ترتیب اولویت اول نقاط ضعف منطقه می‌باشد. برخلاف نقاط قوت در موضوع نقاط ضعف دید کارشناسان امور روستایی منطقه و اساتید دانشگاه به همدیگر نزدیک بوده و همسوئی بیش‌تری نشان می‌دهد.

Archive of SID

www.SID.ir

در موضوع اولویت‌بندی فرصت‌ها و تهدیدها دید این دو گروه خصوصا در موضوع فرصت‌ها از نزدیکی بیش‌تری برخوردار بوده نقاط مشترک بیش‌تری را نشان می‌دهد.

جدول ۷- اولویت‌بندی نقاط قوت و ضعف در انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار

اولویت‌بندی نقاط قوت (S)	رتبه		اولویت‌بندی نقاط ضعف (W)	رتبه	
	کارشناسان	اساتید		کارشناسان	اساتید
وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها	۱	٦	قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها	۱	۳
رونق نوسازی مساکن روستایی و بهسازی کالبدی روستاهای منطقه	۲	٦	عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه	۱	۱
فراهم آمدن شرایط امکان تبدیل زمین‌های زارعی دیم منطقه به زمین‌های زراعی آبی و باغات در سال‌های اخیر (امکان استفاده از آب سد سهند)	۳	٤	فقدان مسکن مناسب، امن و ارزان (کیفیت پائین مساکن روستایی منطقه) به‌ویژه در مواجهه با حوادث طبیعی	۱	۵
وجود منابع معدنی در مناطق روستایی منطقه	۳	۷	پایین بودن سطح درآمدی روستاییان منطقه	۲	۲
دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه	٤	۳	نرخ بالای بیکاری در بین جمعیت در سنین فعالیت منطقه	۳	٤
بالا رفتن ارزش زمین‌های زارعی منطقه در سال‌های اخیر	٤	۳	ناهموار بودن و شیب زیاد زمین‌های کشاورزی منطقه	۳	۱۳
امکان اشتغال به امور جنبی کشاورزی از قبیل دام‌پروری و زنبورداری	۵	۱	پایین بودن کیفیت آب شرب و کمبود آب کشاورزی در برخی مناطق روستایی	۳	٦
برخورداری از خدمات اساسی (تلفن، برق، گاز و آب‌لوله‌کشی) در اکثریت روستاهای منطقه	٦	۲	نامناسب بودن مقر و موقعیت روستاها و مشکلات ناشی از آن	٤	۱٤
خودکفایی خانوار روستایی در تامین بخشی از منابع غذائی از قبیل لبنیات و مواد پروتینی	۷	۷	نامناسب بودن تسهیلات بهداشتی و خدماتی در بسیاری از روستاها	٤	۷
وجود روحیه همکاری و مشارکت در محیط روستا	۷	۵	پایین رفتن سطح آب‌های زیرزمینی منطقه	۵	۹
بهره‌مندی از مراتع مستعد منطقه جهت پرورش دام	۸	٦	وابستگی به کشت گندم و عدم تمایل به تغییر کشت	٦	۹
امکان استفاده از نیروی کار زنان و کودکان در امور کشاورزی	۹	۸	عدم امکان ادامه تحصیل کودکان در مقاطع بالاتر خصوصا راهنمایی و دبیرستان برای دختران	٦	۲
پایبندی به آداب‌ورسوم و سنت‌ها	۱۰	۹	نامناسب بودن زیرساخت‌ها از قبیل راه‌های روستایی	٦	۱۱
			فقدان انگیزه پیشرفت در بین ساکنان روستایی منطقه	۷	۱۲
			تمایل ترکیب سنی جمعیت روستاها به نفع کودکان و کهنسالان	۷	۸
			رواج کشاورزی سنتی و کم بازده	۸	۱۰

با استناد به نتایج (جدول ۸) حمایت‌های دولتی از سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و تبدیلی و صنایع‌دستی از طریق اعطای تسهیلات و افزایش توجه دولت به روستاها در برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی به ترتیب اولویت اول کارشناسان امور روستایی منطقه از بعد فرصت‌های پیش رو می‌باشد. همچنین از دید اساتید دانشگاه نیز تضمین

Archive of SID

www.SID.ir

خرید محصولات کشاورزی، ارائه وام‌های کم‌بهره و اعتبارات خرد به امور مرتبط با کشاورزی و حمایت‌های دولتی از توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر روستایی اولویت‌های اصلی فرصت‌های پیش روی منطقه می‌باشد.

جدول ۸- اولویت‌بندی فرصت‌ها و تهدیدها در انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار

رتبه		اولویت‌بندی فرصت‌ها (O)	رتبه		اولویت‌بندی تهدیدها (T)
کارشناسان	اساتید		کارشناسان	اساتید	
۱	۱	تضمین خرید محصولات کشاورزی	۱	۱	کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پایین محصولات کشاورزی)
۲	۲	ارائه وام‌های کم‌بهره و اعتبارات خرد به امور مرتبط با کشاورزی	۲	۹	کاهش بودجه تخصیصی به امر بهسازی و توسعه خدمات روستایی
۲	۵	حمایت‌های دولتی از سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و تبدیلی و صنایع‌دستی از طریق اعطای تسهیلات	۳	۳	تهدیدهای محیطی (خشکسالی)
۳	۹	افزایش توجه دولت به روستاها در برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی	٤	۳	ادامه روند مهاجرت افراد واقع در سنین فعالیت
٤	۸	ارائه تسهیلات اعتباری و وام	۵	۱۱	عدم آگاهی ساکنان روستایی از شیوه‌های نوین و صحیح کشت، شخم و زهکشی آب‌های سطحی زمین‌های زراعی
٤	۵	حاصلخیزی خاک کشاورزی منطقه	۵	۵	عدم امکان دسترسی مناسب به خدمات بهداشتی–درمانی و آموزشی
۵	۱۰	برخورداری از نیروی انسانی مستعد و تحصیل‌کرده	٦	۷	بالا بودن هزینه‌های تهیه و نگهداری ابزار و آلات و ماشین‌آلات کشاورزی
٦	۷	افزایش روند مهاجرت‌های معکوس و بهسازی و سرمایه‌گذاری در روستاها	٦	۱۲	عدم آگاهی و آمادگی ساکنان روستایی در برابر بلایای طبیعی از قبیل سیل، زلزله و ..
۷	۱۱	سهل‌الوصول بودن تبدیل دارایی هایی از قبیل دام و غیره به پول نقد	۷	٤	تغییرات اقلیمی و اثرات آن بر محصولات کشاورزی از قبیل خشکسالی، سرمای زودرس و ...
۷	۳	حمایت‌های دولتی از توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر روستایی	۸	۲	عدم وجود انگیزه و تمایل در جوانان روستایی به اشتغال در بخش کشاورزی
۷	۵	گسترش خدمات اجتماعی از قبیل بیمه رایگان روستائیان	۹	۱۰	عدم سرمایه‌گذاری مناسب در زمینه گردشگری روستایی
۸	۱۰	امکان تبدیل آسان درآمدهای روستایی به پس‌اندازهای مفید از قبیل دام	۹	۸	نبود بازارچه‌های فروش محصولات سنتی و صنایع‌دستی و تولیدی روستایی (عدم توجه به تولیدات روستایی خرد)
	٦	کارآفرینی به‌منظور ایجاد تنوع در فرصت‌های شغلی	۱۰	٦	فاصله زیاد روستاها با راه‌های اصلی و عدم دسترسی به امکانات حمل‌ونقل عمومی
۱۰	٤	رونق گردشگری محیطی (اکوتوریسم) به خصوص در فصول گرم سال (وجود چشم‌اندازهای طبیعی بکر)	۱۱	٦	عدم وجود توجیه اقتصادی جهت سرمایه‌گذاری و هزینه کرد دولت در توسعه مناطق روستایی کم‌جمعیت
			۱۱	۹	توسعه صنایع ماسه شویی و پایین رفتن بستر رودخانه قرانقو که منجر به کاهش زمین‌های آبی و باغات حاشیه رودخانه می‌گردد

Archive of SID

www.SID.ir

در زمینه تهدیدات خارجی، از دید کارشناسان امور روستایی منطقه کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پایین محصولات کشاورزی)، کاهش بودجه تخصیصی به امر بهسازی و توسعه خدمات روستایی و تهدیدهای محیطی (خشکسالی) به‌ترتیب اولویت‌های مهم تهدید کننده معیشت پایدار روستایی منطقه شناخته شده و همچنین از دید اساتید دانشگاه نیز به‌ترتیب کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پایین محصولات کشاورزی)، عدم وجود انگیزه و تمایل در جوانان روستایی به اشتغال در بخش کشاورزی، تهدیدهای محیطی (خشکسالی) و ادامه روند مهاجرت افراد واقع در سنین فعالیت اصلی‌ترین تهدیدات خارجی پایداری معیشت روستایی منطقه به‌شمار می‌رود.

جدول ۹- خلاصه تجزیه‌وتحلیل عوامل تعیین‌کننده و استراتژیک معیشت پایدار از دید کارشناسان امور روستایی منطقه

عوامل استراتژیک	مرتبط با سرمایه	امتیاز	نیازمند توجه و برنامه‌ریزی		
			کوتاه‌مدت	میان‌مدت	بلندمدت
S1- وجود مراکز خدمات روستایی در مراکز دهستان‌ها	فیزیکی	۰/٤۳۲		*	*
S2- رونق نوسازی مساکن روستایی و بهسازی کالبدی روستاهای منطقه	فیزیکی	۰/۳۸٤		*	*
S3- فراهم آمدن شرایط امکان تبدیل زمین‌های زارعی دیم منطقه به زمین‌های زراعی آبی و باغات در سال‌های اخیر (امکان استفاده از آب سد سهند)	طبیعی	۰/۳۳٦		*	
S3- وجود منابع معدنی در مناطق روستایی منطقه	طبیعی	۰/۳۳٦			*
S3- دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه	طبیعی	۰/۳۳٦			*
W1- قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها	اقتصادی	۰/۱٥٤			*
W1- عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه	اجتماعی	۰/۱٥٤		*	
W1– فقدان مسکن مناسب، امن و ارزان (کیفیت پایین مساکن روستایی منطقه) به‌ویژه در مواجهه با حوادث طبیعی	فیزیکی	۰/۱٥٤	*		
W2- پایین بودن سطح درآمدی روستائیان منطقه	اقتصادی	۰/۱٤٤		*	*
W3- نرخ بالای بیکاری در بین جمعیت در سنین فعالیت منطقه	انسانی	۰/۱۲٦		*	*
W3- ناهموار بودن و شیب زیاد زمین‌های کشاورزی منطقه	طبیعی	۰/۱۲٦			*
W3– پایین بودن کیفیت آب شرب و کمبود آب کشاورزی در برخی مناطق روستایی	طبیعی	۰/۱۲٦	*	*	
O1- تضمین خرید محصولات کشاورزی	اجتماعی	۰/۳٦۸	*		
O2- ارائه وام‌های کم‌بهره و اعتبارات خرد به امور مرتبط با کشاورزی	اقتصادی	۰/۳٤۸	*		
O2- حمایت‌های دولتی از سرمایه‌گذاری در صنایع کوچک و تبدیلی و صنایع‌دستی از طریق اعطای تسهیلات	اجتماعی	۰/۱۹۸	*		
O3– افزایش توجه دولت به روستاها در برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی	اجتماعی	۰/۳۲۸		*	*
T1- کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پائین محصولات کشاورزی)	اقتصادی	۰/۱۹۸		*	
T2- کاهش بودجه تخصیصی به امر بهسازی و توسعه خدمات روستایی	فیزیکی	۰/۱۷٦		*	
T3- تهدیدهای محیطی (خشکسالی)	طبیعی	۰/۱٥٤			*

Archive of SID

www.SID.ir

به استناد نتایج (جدول ۹) از دید کارشناسان امور روستایی نقاط قوت داخلی مرتبط با معیشت پایدار روستایی منطقه در طیف سرمایه‌های فیزیکی و طبیعی منطقه قرار می‌گیرد و نیازمند برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت ولی در بحث نقاط ضعف داخلی اولویت بیشتر با سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی بوده و نیازمند برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت می‌باشد. از بعد فرصت‌های خارجی نیز بیش‌تر سرمایه‌های اجتماعی و بعضا اقتصادی مدنظر بوده توجه و برنامه‌ریزی سریع را می‌طلبد و لیکن از بعد تهدیدات خارجی سرمایه‌های اقتصادی، فیزیکی و طبیعی بیش‌تر در معرض خطر و بنابراین نیازمند برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت می‌باشد.

اما نتایج (جدول ۱۰) نشان می‌دهد از دید اساتید دانشگاه نقطه قوت اصلی روستاییان در طیف سرمایه انسانی آن‌ها بوده در مراحل بعدی سرمایه‌های طبیعی و فیزیکی قرار می‌گیرد که لزوم توجه و برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت و میان‌مدت را می‌طلبد؛ اما نقاط ضعف داخلی بیش‌تر در طیف سرمایه‌های اجتماعی بوده در درجات بعد سرمایه اقتصادی قرار می‌گیرد که نیازمند برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت می‌باشد. از نقطه‌نظر فرصت‌های خارجی موارد ذکر شده بیش‌تر در زمره سرمایه اجتماعی و بعضا اقتصادی بوده و برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت و میان‌مدت را می‌طلبد؛ اما تهدیدات خارجی به‌ترتیب در طیف سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و انسانی قرار گرفته و نیازمند برنامه‌ریزی‌های میان‌مدت و بلندمدت می‌باشد.

جدول ۱۰- خلاصه تجزیه‌وتحلیل عوامل تعیین‌کننده و استراتژیک معیشت پایدار از دید اساتید دانشگاه

عوامل استراتژیک	مرتبط با سرمایه	امتیاز	نیازمند توجه و برنامه‌ریزی		
			کوتاه‌مدت	میان‌مدت	بلندمدت
S1-امکان اشتغال به امور جنبی کشاورزی از قبیل دامپروری و زنبورداری	انسانی	۰/۳۷۶	*		
S2- دسترسی به منابع خاک مستعد کشاورزی در منطقه	طبیعی	۰/۳۴۰		*	
S2- برخورداری از خدمات اساسی (تلفن، برق، گاز و آب لوله‌کشی) در اکثریت روستاهای منطقه	فیزیکی	۰/۳۴۰		*	
S3- بالا رفتن ارزش زمین‌های زارعی منطقه در سال‌های اخیر	اقتصادی	۰/۲۹۲		*	
W1-عدم تمایل بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در منطقه	اجتماعی	۰/۱۵۶		*	
W2- پایین بودن سطح درآمدی روستائیان منطقه	اقتصادی	۰/۱۵۲		*	*
W3- قطعه‌قطعه بودن و پایین بودن متوسط زمین کشاورزی در دسترس خانوارها	اجتماعی	۰/۱۴۲			*
O1- تضمین خرید محصولات کشاورزی	اجتماعی	۰/۳۴۴	*		
O2- ارائه وام‌های کم‌بهره و اعتبارات خرد به امور مرتبط با کشاورزی	اقتصادی	۰/۳۳۶	*		
O3- حمایت‌های دولتی از توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر روستایی	اجتماعی	۰/۳۰۴		*	
T1- کاهش اهمیت بخش کشاورزی (قیمت پائین محصولات کشاورزی)	اقتصادی	۰/۱۹۸		*	
T2- عدم وجود انگیزه و تمایل در جوانان روستایی به اشتغال در بخش کشاورزی	اجتماعی	۰/۱۶۶		*	*
T3- تهدیدهای محیطی (خشکسالی)	طبیعی	۰/۱۵۸			*
T3- ادامه روند مهاجرت افراد واقع در سنین فعالیت	انسانی	۰/۱۵۸		*	*

Archive of SID

www.SID.ir

تجزیه‌وتحلیل نهائی یافته‌های SWOT:

به استناد نتایج به‌دست آمده از تحلیل مدل سوات و تاکید بر ارائه راهبردهای موثر در این زمینه راهبرد تهاجمی (رقابتی) شامل:

- ✓ توسعه و تجهیز مراکز خدمات روستایی و نوسازی و بهسازی کالبدی روستاها و گسترش خدمات اساسی
- ✓ افزایش بهره‌وری کشاورزی از طریق توسعه اراضی آبی منطقه با بهره‌گیری منابع آبی سد سهند
- ✓ افزایش توجه و سطح حمایت‌های دولتی از طریق تضمین خرید محصولات کشاورزی و ارائه تسهیلات اعتباری به بخش کشاورزی
- ✓ استفاده بهینه از منابع خاکی و سایر امکانات بالقوه منطقه در جهت اشتغال‌زایی در امور جنبی کشاورزی
- ✓ توجه جدی به مسئله زمین‌های کشاورزی منطقه و افزایش ارزش آن در سال‌های اخیر

به‌عنوان راهبرد اصلی معیشت پایدار در منطقه شناخته‌شده و دستاوردهای تحلیلی منتج از این مدل به شرح (جدول ۱۱) ارائه می‌گردد:

جدول ۱۱- ماتریس تجزیه‌وتحلیل نهائی یافته‌های SWOT

شرایط درونی / شرایط بیرونی	**نقاط قوت (S)**	**نقاط ضعف (W)**
فرصت‌ها (O)	**راهبرد تهاجمی (رقابتی) (SO):** ✓ توسعه و تجهیز مراکز خدمات روستایی و نوسازی و بهسازی کالبدی روستاها و گسترش خدمات اساسی ✓ افزایش بهره‌وری کشاورزی از طریق توسعه اراضی آبی منطقه با بهره‌گیری منابع آبی سد سهند ✓ افزایش توجه و سطح حمایت‌های دولتی از طریق تضمین خرید محصولات کشاورزی و ارائه تسهیلات اعتباری به بخش کشاورزی ✓ استفاده بهینه از منابع خاکی و سایر امکانات بالقوه منطقه در جهت اشتغال‌زائی در امور جنبی کشاورزی ✓ توجه جدی به مسئله زمین‌های کشاورزی منطقه و افزایش ارزش آن در سال‌های اخیر	**راهبرد بازنگری (WO):** ✓ تشویق یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی و ارائه تسهیلات ویژه به اراضی یکپارچه ✓ تحقیق و پژوهش در علل عدم جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در منطقه و ارائه راه‌حل‌های اجرائی ✓ حمایت از مقاوم‌سازی ابنیه و مساکن روستایی در برابر حوادث طبیعی از طریق تداوم ارائه تسهیلات ✓ تغییر در شیوه تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی در جهت انطباق هر چه بیشتر با ویژگی‌های خاص نواحی ✓ هدایت اعتبارات خرد دولتی به سمت کارآفرینی و ایجاد مشاغل مرتبط با امور روستایی
تهدیدات (T)	**راهبرد تنوع (ST):** ✓ برنامه‌ریزی جهت استفاده بهینه از منابع آبی منطقه در مواجهه با معضل خشکسالی های متوالی سال‌های اخیر ✓ آموزش شیوه‌های استفاده بهینه از منابع آبی و ترویج کشت گونه‌های مقاوم در برابر خشکسالی ✓ توسعه صنایع تبدیلی جهت کاهش خام فروشی محصولات کشاورزی منطقه ✓ ایجاد انگیزه در بین جوانان روستایی جهت افزایش اشتغال در بخش کشاورزی به‌منظور کاهش مهاجرت	**راهبرد تدافعی (WT):** ✓ هدایت یارانه‌ها و کمک‌های دولتی به سمت افزایش سطح درآمدی ساکنین روستایی ✓ بهبود کمیت و کیفیت آب شرب مصرفی خانوارهای روستایی ✓ ترویج شیوه‌های نوین کشاورزی در اراضی ناهموار

Archive of SID

www.SID.ir

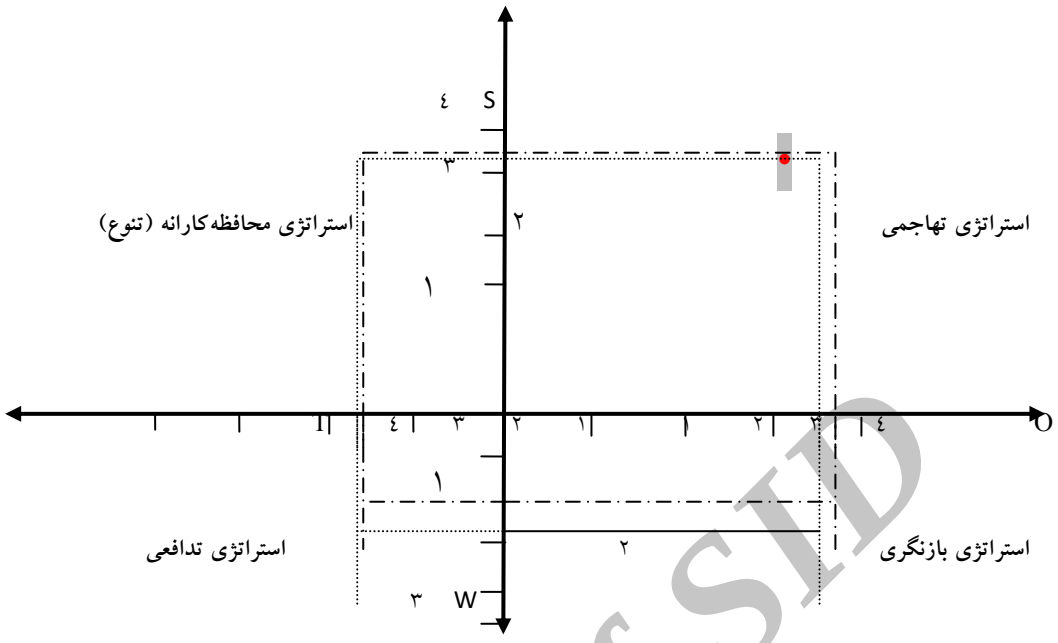

شکل ۳: ارزیابی عوامل داخلی و خارجی از دید اساتید دانشگاه و کارشناسان امور روستایی منطقه (نمودارSWOT)

یافته‌ها و بحث

تکنیک TOPSIS در سال ۱۹۸۱ توسط هوانگ و یون ارائه گردید. TOPSIS براین مفهوم استوار است که گزینه انتخابی بایستی کم‌ترین فاصله را با راه‌حل ایده آل مثبت و کم‌ترین فاصله را با راه حل ایده‌آل منفی داشته باشد. در این روش، ماتریس تصمیم‌گیری (مقادیر عددی شاخص‌ها برای گزینه‌ها) و وزن شاخص‌ها، داده‌های ورودی سیستم هستند و خروجی نیز به‌صورت رتبه‌بندی گزینه‌ها است. البته، مطلوبیت هر شاخص باید به‌طور یکنواخت افزایشی یا کاهشی باشد که در این صورت، بهترین ارزش موجود از یک شاخص، نشان‌دهنده ایده‌آل آن بوده و بدترین ارزش موجود از آن مشخص‌کننده ایده‌آل منفی خواهد بود (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۱). این روش زمانی که تصمیم‌گیری براساس چندین شاخص کمی کیفی انجام می‌شود، بسیار مفید است. از محاسن این روش تلفیق و ترکیب شاخص‌های کمی و کیفی جهت تصمیم سازی می‌باشد.

مراحل کار در روش تاپسیس به شرح زیر است:

۱- انتخاب شاخص‌های سنجش و تشکیل ماتریس داده‌ها؛

۲- وزن‌دهی به شاخص‌ها؛

۳- استاندارد کردن ماتریس داده‌ها؛ که با استفاده از رابطه‌های زیر انجام می‌گیرد:

Archive of SID

www.SID.ir

استاندارد کردن شاخص‌های مثبت $$rij = \frac{aij}{\sqrt{\sum (akj)^2}}$$

استاندارد کردن شاخص‌های منفی $$rij = \frac{\frac{1}{aij}}{\sqrt{\sum \left((\frac{1}{akj}) \right)^2}}$$

٤- اعمال وزن بر شاخص‌ها (مجموع وزن‌های اعمال شده نباید از ۱ بیش‌تر باشد)؛

٥- تعیین مقدار ماکزیمم (S^+) و مینیمم (S^-) که به‌ترتیب بیش‌ترین و کم‌ترین عدد مربوط به هر شاخص می‌باشد؛

٦- تعیین یک معیار فاصله‌ای بر اساس مقادیر ماکزیمم و مینیمم؛

معیار فاصله‌ای برای مقادیر ایده آل (ماکزیمم) $$Si^+ = \sqrt{\sum (aij - S^+)^2}$$

معیار فاصله‌ای برای مقادیر نهایت افت (مینیمم) $$Si^- = \sqrt{\sum (aij - S^-)^2}$$

aij مقدار عددی مربوط به هر شاخص می‌باشد.

٧- محاسبه مقدار CI با استفاده از رابطه $CI = \frac{s\bar{i}}{s\bar{i} + si^+}$ به دست می‌آید.

پس از تعیین شاخص‌ها و اعمال اوزان بر این شاخص‌ها، با تعیین معیار فاصله‌ای برای مقادیر ماکزیمم و منیمم که مهم‌ترین مرحله در روش تاپسیس می‌باشد. نتایج برای هر یک از مولفه‌های مدنظر به‌دست می‌آید.

براین اساس مطابق (جدول ۱۲) با استفاده از این تکنیک، چهار آلترناتیو نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای منطقه مورد مطالعه با تکیه بر دو دیدگاه کارشناسان امور روستایی منطقه و اساتید دانشگاه به شرح (جدول ۱۲) رتبه‌بندی شده است. با عنایت به این‌که کارشناسان امور روستایی شناخت بهتر و دقیق‌تری نسبت به مسایل منطقه مورد مطالعه داشتند وزن اعمال شده برای آنان ۰/۳ و برای اساتید دانشگاه ۰/۲ در نظر گرفته شد.

Archive of SID

www.SID.ir

جدول ۱۲- میانگین رتبه‌ای نظرات کارشناسان امور روستایی منطقه و اساتید دانشگاه به‌عنوان ماتریس تصمیم‌گیری

	کارشناسان امور روستایی	اساتید دانشگاه
نقاط قوت	۳/٦٤۲	۳/۳۹۳
نقاط ضعف	۱/٦۰۸	۲/۱٤۳
فرصت‌ها	۳/۵۸۱	۳/۵۲۸
تهدیدها	۱/٦۳۷	۱/٦٤٦
وزن (W)	۰/۳	۰/۲

$$\begin{Bmatrix} 0.606 & 0.650 \\ 0.383 & 0.287 \\ 0.630 & 0.640 \\ 0.294 & 0.292 \end{Bmatrix} \Rightarrow \begin{Bmatrix} 0.121 & 0.195 \\ 0.077 & 0.086 \\ 0.126 & 0.192 \\ 0.059 & 0.088 \end{Bmatrix} \quad A^{+} = (0.126 \quad 0.195) \quad A^{-} = (0.059 \quad 0.086)$$

$S_{1*} = 0.005 \quad S_{3*} = 0.003 \quad S_{1-} = 0.1254 \quad S_{3-} = 0.1254$

$S_{2*} = 0.1195 \quad S_{4*} = 0.1262 \quad S_{2-} = 0.018 \quad S_{4-} = 0.002$

براساس تحلیل‌های این تکنیک مقدار CL بین عدد صفر و یک می‌باشد. بنابراین نتایج به‌دست آمده برای گزینه‌ها در صورتی که به عدد یک نزدیک باشد بیش‌ترین اولویت و در صورتی که به عدد صفر نزدیک باشد کم‌ترین اولویت را دارا خواهد بود. رتبه‌بندی آلترناتیوها بر اساس میزان CL^{*} یعنی $0 \le C_i^* \le 1$ در نوسان است (شمس‌الدینی، ۱۳۹٤: ۹۷). فاصله اقلیدسی تا بهترین و بدترین و میزان نزدیکی و نیز اولویت‌بندی گزینه‌های مختلف در (جدول ۱۳) ارائه شده است. بر این اساس فرصت‌ها با (C_3^*-۰/۹۷٦٦) بالاترین رتبه و تهدیدها با (C_i^*-۰/۰۱۵٦) کم‌ترین رتبه را دارا هستند.

جدول ۱۳- رتبه‌بندی آلترناتیوهای نهائی انتخاب استراتژی بهینه معیشت پایدار در مواجهه با خشکسالی در منطقه مطالعاتی

نقاط قوت	نقاط ضعف	فرصت‌ها	تهدیدها
$C_1^* =$ ۰/۹٦۱۷	$C_2^* =$ ۰/۱۳۰۹	$C_3^* =$ ۰/۹۷٦٦	$C_4^* =$ ۰/۰۱۵٦

Archive of SID

www.SID.ir

نتیجه‌گیری

توسعه پایدار با توجه به گستردگی و جامعیت اهداف، اکنون به‌عنوان رویکردی غالب در بررسی ابعاد مختلف سکونتگاه‌های روستایی است و لازمه هر نوع توسعه پایداری، پایداری معیشت ساکنان آن منطقه می‌باشد بدین معنا که قبل از هر نوع برنامه‌ریزی برای یک منطقه بایستی از نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی آن به‌ویژه در مواجهه با یک مسئله تاثیر گذار بر وضعیت فعلی آن (در مورد خاص منطقه مورد مطالعه خشکسالی) آشنا شد. منطبق با بررسی‌های انجام شده، تحلیل عوامل داخلی و خارجی و ادغام آن‌ها در ماتریس سوات و بهره‌گیری از تکنیک تاپسیس نتایج زیر حاصل شده است:

– علی‌رغم مواجهه جامعه محلی (روستاییان) با بحران‌ها و مخاطرات طبیعی از قبیل خشکسالی، سرمایه‌ها به‌ویژه سرمایه‌های طبیعی و انسانی از شرایطی برخوردار هستند که توانسته‌اند فضاهای روستایی را تا حدود زیادی پایدار نگهدارند؛

– مبتنی بر نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، راهبردهای بهبود معیشت پایدار، ماهیتی تک‌ساختی نداشته، بلکه ماهیتی چندجانبه (همه‌جانبه) دارد. این مساله، متاثر از ماهیت نظام وار پدیده مورد پژوهش است. وجود راهبردهایی نظیر توسعه و تجهیز مراکز خدمات روستایی و نوسازی و بهسازی کالبدی روستاها، استفاده بهینه از منابع خاکی و سایر امکانات بالقوه منطقه و ... در کنار افزایش بهره‌وری کشاورزی و ... بیان‌کننده این واقعیت است؛

– روستاییان با توجه به علاقه‌های اجتماعی–فرهنگی و تعلقات مکانی به فضا در مواجهه با مخاطره‌ای که زمینه‌های گسترش بحران را در ابعاد مختلف زندگی از جمله معیشت فراهم کرده است، تکیه بر فرصت‌های فراهم شده در فضای برون سیستمی و نقاط قوت درون‌سیستمی دارند. وجود سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و اعتبارات خرد دولتی در کنار امکانات و توانمندی‌های بالقوه ناحیه می‌تواند بسترهای مناسبی برای پایداری معیشت فراهم آورد؛

– مبتنی بر نقاط قوت و فرصت‌ها، کارآفرینی و آموزش و ترویج شیوه‌های نوین کشاورزی می‌تواند شرایط رسیدن به معیشت پایدار را در سکونتگاه‌های روستایی ناحیه فراهم آورد.

با عنایت به این‌که در این تحقیق سعی شده نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها در ارتباط با سرمایه‌های در دسترس ساکنان روستایی در شرایط مواجهه با یک دوره خشکسالی بررسی گردد، مقایسه نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های متخصصان دیگر ضمن تاکید بر اثرگذاری موثر سرمایه‌های انسانی و طبیعی در پایداری معیشت در شرایط غیرمعمول، نشان می‌دهد که سجاسی‌قیداری و همکاران ۱۳۹۲، در تحقیقی با عنوان اولویت‌بندی راهبردهای معیشت پایدار روستایی که طی آن ضمن شناسایی عوامل راهبردی در قالب دارایی‌های معیشتی روستاییان و نیز

Archive of SID

www.SID.ir

ساختارها و فرآیندها، راهبردهای کانونی برای توسعه معیشت پایدار روستایی را شناسایی نموده‌اند، به نتایج مشابهی دست یافتند و از این حیث نتایج این پژوهش را تایید می‌نمایند.

Archive of SID

www.SID.ir

منابع

- اصغری‌سراسکانرود، صالح (۱۳۹۱)، «***برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران (ویژه دهیاری‌ها)***»، تهران، بنیاد خواجه نصیرطوسی.

- پژوهشگاه مدیریت شهری و روستایی (۱۳۹۰)، «مدیریت روستایی؛ آموزش مکاتبه‌ای دهیاران»، تهران، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.

- توکلی، علیرضا؛ احمدی، علی (۱۳۸٤)، «مدل انتخاب و اولویت‌بندی روش‌های انتقال تکنولوژی»، تهران، دانشگاه علم و صنعت.

- جمعه‌پور، محمود؛ نرجس، کیومرث (۱۳۹۱)، «بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری مطالعه موردی روستای زیارت»، ***مطالعات مدیریت گردشگری***، شماره ۱۷، صص ۱۱۹-۸۷.

- جمعه‌پور، محمود (۱۳۸٤)، «***برنامه‌ریزی توسعه روستایی: دیدگاه‌ها و روش‌ها***»، تهران، انتشارات سمت.

- جمعه‌پور، محمود؛ احمدی، شکوفه (۱۳۹۰)، «تاثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی»، ***پژوهش‌های روستایی***، شماره ۱، صص ٦۳-۳۳.

- رحمانیان، داود (۱۳۷۹)، «مقابله با خشکسالی بدون برنامه‌ریزی جامع میسر نیست»، ***مهاب قدس***، دوره جدید، شماره ۱۱، صص ۲۳-۱٤.

- رضوانی، محمدرضا؛ مطیعی‌لنگرودی، حسن؛ پورطاهری، مهدی؛ عزیزی، فاطمه (۱۳۹٤)، «مهاجرپذیری و توسعه پایدار اجتماعی در مناطق روستایی مطالعه موردی: روستاهای مهاجرپذیر منطقه کلان‌شهری تهران»، ***فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای***، شماره ۱۹، صص ۷۱-۸٤.

- رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۰)، «***برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران***»، تهران، نشر قومس.

- سجاسی‌قیداری، حمدالله؛ صادقلو، طاهره؛ پالوچ، مجتبی (۱۳۹۲)، «اولویت‌بندی راهبردهای توسعه معیشت پایدار روستایی با مدل ترکیبی سوات-تاپسیس-فازی. مطالعه موردی شهرستان خدابنده»، ***فصلنامه روستا و توسعه***، شماره ۱٦، صص ۱۱۰-۸۵.

- شکوری، علی؛ بهرامی، شقایق (۱۳۹۳)، «مطالعه تاثیر گردشگری روستایی بر کاهش فقر از منظر معیشت پایدار: مورد روستاهای قلعه‌نو و کلین شهرستان ری»، ***توسعه روستایی***، شماره ۱، صص ۲٤-۱.

Archive of SID

www.SID.ir

- شمس‌الدینی، علی؛ امیری‌فهلیانی، محمدرضا (۱۳۹٤)، «بررسی عوامل اثرگذار بر مدیریت کاربری اراضی روستایی در شهرستان ممسنی (با استفاده از مدل ترکیبی TOPSIS-SWOT)»، ***فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای***، شماره ۱۹، صص ۱۰۰-۸۵.

- فردار، دیوید (۱۳۷۹)، «***مدیریت استراتژیک***»، (ترجمه علی پارسائیان و محمد اعرابی)، تهران، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

- فیض، داود (۱۳۸۹)، «تحلیل استراتژیک جایگاه پژوهش‌های کیفی در کشور و ارائه استراتژی‌هایی جهت توسعه آن با استفاده از مدل SWOT»، ***راهبرد***، شماره ٥٤، صص ۱۸۵-۱٦۹.

- قدیری‌معصوم، مجتبی؛ رضوانی، محمدرضا؛ جمعه‌پور، محمود؛ باغیانی، حمیدرضا (۱۳۹٤)، «سطح‌بندی سرمایه‌های معیشتی در روستاهای گردشگری کوهستانی، مورد: دهستان بالا طالقان در شهرستان طالقان»، ***فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی***، شماره ۱۲، صص ۱۸-۱.

- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «سرشماری عمومی نفوس و مسکن، روستاهای شهرستان هشترود»، تهران.

- مشکینی، ابوالفضل؛ قاسمی، اکرم (۱۳۹۱)، «سطح‌بندی شهرستان‌های استان زنجان براساس شاخص‌های توسعه فرهنگی با استفاده از مدل TOPSIS»، ***فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای***، شماره ۷، صص ۱۱-۱.

- مطیعی‌لنگرودی، حسن؛ قدیری‌معصوم، مجتبی؛ رضوانی، محمدرضا؛ نظری، عبدالحمید؛ صحنه، بهمن (۱۳۹۰)، «تاثیر بازگشت مهاجران به روستاها در بهبود معیشت ساکنان، مطالعه موردی: شهرستان آق‌قلا»، ***پژوهش‌های جغرافیای انسانی***، شماره ۷۸، صص ۸۳-٦۷.

- هریسون، جفری؛ کارون، جان (۱۳۸۲)، «***مدیریت استراتژیک***»، (ترجمه بهروز قاسمی)، تهران، انتشارات هیات.

- Ashley, C., Carney, D., (1999), "Sustainable livelihoods: lessons from early experience", London, Department for International Development.

- Department for International Development DFID., (2000d), "Eliminating world poverty making globalization Work for the Poor", White paper on international development. London: Stationery Office.

- Department for International Development (DFID), (2001), ***"Sustainable Livelihoods guidance sheet***", London: stationary office.

- Haan, H., Babis, K., Michael, R., (2011), "Sustainable rural development, Ashgate, burlington".

- Morse, S., McNamara, N., Acholo, M., (2009), "Sustainable Livelihood Approach: A critical analysis of theory and practice. The University of Reading", Geographical Paper, 189: 3-15.

-Morse, S., McNamara, N., (2013), "Sustainable livelihood approach: a critique of theory and practice", Guilford, University of Surrey.

Archive of SID

www.SID.ir

- Odero, K. K., (2006), "Information capital: 6th asset of sustainable livelihood framework", ***Discovery and Innovation***, 18 (2): 83-91.
- Salvestrin, H., (2006), "Sustainable livelihoods approach and community development in practice in engineering organizations", sydney, University of Technology.
- Scoones, I., (1998), "Sustainable rural livelihoods: a framework for analysis, working paper 72, Brighton, Institute for Development Studies.
- Scoones, Ian., (2009), "Livelihoods perspective and rural development", ***The Journal of Peasant Studies***, 36 (1): 171-196
- Todd, S. R., (2012), "Land tenure, ecotourism, and sustainable livelihoods, living on the edge of the greater Maasai Mara, Kenya. Waterloo: Ontario, Canada.

Archive of SID

www.SID.ir